
ՄԱՆԿԱՎԱՐԺՈՒԹՅՈՒՆ

ԳՐԵՏԱ ՀԱԿՈԲՅԱՆ

Խաչատուր Աբովյանի անվան ՀՊՄՀ

Մանկ. գիտ. թեկն., դոցենտ

hakobyangreta@gmail.com

ԱՆՆԱ ԿՈՍՏԱՆՅԱՆ

Խաչատուր Աբովյանի անվան ՀՊՄՀ

Բանասիրական ֆակուլտետի 4-րդ կուրսի ուսանող

kostanyananna5@gmail.com

**ԵՐԵՒԱՅԻ ԵՎ ՍՈՑԻԱԼԱԿԱՆ ՄԻՋԱՎԱՅՐԻ
ՓՈԽՀԱՐԱԲԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԴՐՍԵՎՈՐՈՒՄԸ ՎԻՋԱՄ
ՍԱՐՈՑԱՆԻ ՍՏԵՂԾԱԳՈՐԾՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐՈՒՄ**

Բանալի բառեր և արտահայտություններ. սոցիալ-մշակութային միջավայր, բնական և սոցիալական գործոններ, երեխայի և միջավայրի փոխհարաբերություններ, Վիլյամ Սարոյանի ստեղծագործություններ, ամերիկյան միջավայր, էթնոգենետիկ հիշողություն, ազգային հատկանիշներ:

Ключевые слова и выражения: социально-культурная среда, естественные и социальные факторы, взаимоотношения ребёнка и среды, произведения Уильяма Сарояна, американская среда, этногенетическая память, национальные черты.

Keywords and expressions: social-cultural environment, natural and social factors, interrelationships between a child and environment, William Saroyan's works, American environment, ethnogenetic memory, national attributes.

Մարդը սոցիալ-մշակութային միջավայրի արդյունք է, ձևավորվում է այդ միջավայրում՝ հասարակական կապեր ձևավորելով և միաժամանակ կերտելով իր սոցիալական «ես»-ը: «Միջավայրն այն պայմանների ամբողջությունն է, որոնք շրջապատում են մարդուն և փոխազդում են նրա հետ: Արտաքին միջավայրում, որը շրջապատում է մարդուն, տարբերվում են ֆիզիկական և սոցիալական միջավայրերը: Ֆիզիկականը մարդու գոյության և գործունեության ֆիզիկական պայմանների ամբողջությունն է: Սոցիալական միջավայրը մարդուն շրջապատող հասարակական, նյութական և հոգևոր պայմաններն են»¹:

¹ Педагогика: Большая современная энциклопедия: автор-составитель Е. С. Рапацевич. – Минск : Современное слово, 2005. – с. 556.

Միջավայրն իր բնական (ֆիզիկական, կենսաքիմիական), սոցիալ-մշակութային, տնտեսական-քաղաքական, ժողովրդագրական, բնապատմական, կլիմայական, աշխարհագրական գործոններով ուղղակի կամ անուղղակի, անմիջական և ոչ անմիջական, կարճատև և երկարաժամկետ ազդում է մարդու կյանքի վրա՝ իր ներգործությունը թողնելով նրա զարգացման ու ձևավորման գործընթացներում, պայմանավորելով գոյատևման ու բնականոն կենսագործունեության տնտեսական, սոցիալական և կենցաղային պայմանները: Միջավայրը՝ ճանաչողական, սոցիալականացման, արժեքային, հաղորդակցական, վարքի կարգավորման, դաստիարակչական, զարգացնող, տեղեկության փոխանցման գործառույթներով, անփոխարինելի նշանակություն ունի անձի՝ որպես հասարակական էակ կայացման, ինքնիրացման վրա: «Միջավայրն առաջին հերթին բնութագրվում է անհատի և սոցիալական խմբերի գոյության, ձևավորման և գործունեության հոգևոր պայմաններով, որոնցում տարբերակվում են մակրոմիջավայրը՝ ընդհանուր առմամբ սոցիալ-տնտեսական համակարգը, և միկրոմիջավայրը՝ անմիջական սոցիալական միջավայրը: Կարելի է փաստել, որ միջավայրում փոխազդում են անհատը, խմբերը, մշակույթներն ու սոցիալական ինստիտուտները»²: Երեխայի զարգացման կենսամիջավայրը ներառում է ֆիզիկական, մշակութային, սոցիալական, առարկայական-տարածական բաղադրիչները, հոգեբանամանկավարժական, նյութատեխնիկական, առողջագիտական, էկոլոգիական, տեղեկատվական, գեղագիտական պայմանները, որոնք ապահովում են նրա բնականոն կենսագործունեությունը: Ա. Նալչաջյանը գրում է. «Ցանկացած կենդանու, ինչպես նաև մարդու օնտոգենետիկական զարգացման և վարքի առանձնահատկությունների ըմբռնման համար կարևոր նշանակություն ունի այն, թե ինչպիսին է նրա կյանքի առաջին փորձը, ...միջավայրի ինչպիսի ներգործությունների է ենթարկվել»³: Երեխան իր հարաբերությունները միջավայրի հետ կառուցում է բոլորովին այլ, մեծահասակներից տարբերվող սկզբունքով, ուստի և նրա պահանջմունքներն էլ այլ են: Երեխան ծնված օրվանից ներառվում է հուզական ապրումների բարդ համակարգ, որոնք նրան մղում են ինքնաճանաչման և շրջապատի ճանաչման իրացնելով իր կարևոր պահանջմունքները: Ձևավորվում են աշխարհընկալումը, ապա աշխար-

² Энциклопедический социологический словарь / Рос. АН, Ин-т социал.-полит. исслед.; под общ. ред. Г. В. Осипова ; ред.-сост. А. В. Кабыща. – М., 1995. – с. 338.

³ Ա.Նալչաջյան, Էթնիկական մանկավարժություն, Եր, 2003, էջ 114:

հայացքը և աշխարհի ամբողջական պատկերը, որը ծնվում է երեխայի անհատական ընկալումից և հաղորդակցումից:

Միջավայրի առավել ներագրու գործոններն են էթնոմշակութային առանձնահատկությունները, տվյալ հանրության էթնոընկալման չափանիշները, արժեհամակարգը, մենթալիտետը, խորհրդանշական պատկերացումները, արքետիպերը, էթիկետը, վարքագծային մոդելները, հուզական արձագանքը, խոսքային կառույցներն ու արտահայտչամիջոցները, որոնք պայմանավորում են անձի սոցիալական վարքը, նրա և միջավայրի հարաբերությունները, հակազդումները և այլն:

Երեխայի և միջավայրի փոխհարաբերությունների դրսևորման տեսանկյունից յուրահատուկ է Վիլյամ Սարոյանի ստեղծագործական աշխարհը, որում խաչաձևվվում են ամերիկյան միջավայրում հայտնված հայ տարագիր ընտանիքների էթնոգենետիկ հիշողությունն ու այդ միջավայրում գոյություն ունեցող բարքերը, միջանձնային հարաբերությունները: Այս առումով թերևս անկյունաքարային է Վ. Սարոյանի հետևյալ խոստովանությունը. «Ես հայ եմ արյունով, ամերիկացի՝ միջավայրով: Հայաստանը ես սիրեցի միանգամից: Այդ սերը հայրենիքիս հանդեպ շատ ավելի վաղ էր դրոշմված իմ սրտում»: Վ. Սարոյանի էթնոընտանեկան հիշողությունը, այդ ընտանիքում կարոտի հուզական-հոգեբանական դրսևորումներն առաջնորդել են նրան դեպի ազգային թեմատիկա, բնապատմական հայրենիք, հարազատ ժողովրդի կյանք, կենցաղ, սովորություններ ու բարքեր: Եվ պատահական չէ, որ Վ. Սարոյանի ստեղծագործական աշխարհի հերոսներից շատերը հայեր են, որոնք խտացնում են հայկական միջավայրը, մարմնավորում հայկականը օտար միջավայրում:

Վ. Սարոյանի նվիրական երազանքը կորսված հայրենիքի վերագտնումի խորհուրդն է, հայրենիքը կորցրած, բայց արմատներից չկտրված արևմտահայության տեսածն ու ապրածը ցույց տալը, որը շարունակ ցավեցնում է իր պարզությունն ու հոգու ջերմությունը չկորցրած հային: Վ. Սարոյանը բնապատմական հայրենիքը կրել է իր սրտում, հոգում, մտքում, արյան մեջ: Նա հաստատապես որդեգրել է Բիթլիսն ու առհասարակ Հայաստանը հետևողականորեն պատկերելու սուրբ առաքելությունը՝ անկեղծ ու սրտաբուխ խոստովանությամբ. «Միակ բանը, որ կարող եմ ասել. Բիթլիսը գովերգելիս անօգնական եմ եղել, ու դա է կարծես թե ճշմարտությունը: Երբ Ֆրեզնոյում հանդիպում էի մեկին, որը հիացնում էր ինձ, անմիջապես հարցնում էի՝ որ քաղաքից է, ծնողները որտեղից են, և

«Բիթլիսցի ենք» պատասխանն ամենից հաճախ էր հնչում: Մշտապես ուրախանում էի ու գոհունակությամբ մտածում. «Մա էլ մերոնցից է»⁴:

Վ. Սարոյանն ամբողջ կյանքի ընթացքում իր հոգու, սրտի, մտքի ակունքներից երբեք դուրս չհանեց հային, իր ու իր նախնիների արմատները չմոռացավ: Հայրենիքն ընդմիջտ դաջված էր Վ. Սարոյանի ազգային հիշողության մեջ, թեև նա չէր եղել ծննդավայրում: Այդ հիշողությունը միշտ վառ էր ու առկայծում էր գերդաստանի՝ արտաքինով ու բնավորությամբ ընդգծված հայկականություն ունեցող կերպարներում, խոսքում, ընտանեկան ավանդույթներում, միջսերնդային, ներընտանեկան փոխհարաբերություններում, ընտանիքի պատմությունը խորհրդանշող իրերում, մասունքներում, երգերում, աղոթքներում, արարողություններում, խոհանոցային մշակույթում, խոսքային սիմվոլացման ձևերում: Դրանք ձևավորել են երեխայի նախնական տպավորությունները՝ հուզական-հոգեբանական ներգործություն ունենալով նրա ներաշխարհում, առանձնահատուկ զգայունակությամբ ձևավորելով կապը սերնդի հետ՝ որպես երկարատև էթնիկական պատմության արդյունք, միաժամանակ կառուցելով նոր հարաբերությունները սոցիումում: Այս առումով տեղին է մեջբերել Ա. Նալչաջյանի միտքը. «Յուրաքանչյուր անհատ դեռևս վաղ մանկության տարիներին նախնական տպավորություններ (իմպրիտինգ) է ունենում բնության պատկերներից, որի հետևանքով նրա և տեղանքի, նրա և տեղանքի առանձին առարկաների միջև հուզական կապեր են առաջանում: Ահա թե ինչու հայրենիքից հեռու գտնվելով՝ մարդիկ թախծում ու կարոտում են ոչ թե պարզապես իրենց երկրի հողին, ջրին ու լեռներին, այլ հայրենիքի հոգեբանականացված, շնչավորված պատկերին»⁵:

Անցյալ դարի 30-ական թվականների կեսերին ամերիկյան քննադատությունը Վ. Սարոյանի փառքը նկատեց ժամանակի մարդկային-հոգեբանական գործոնների մեջ: 1934 թվականին Վ. Սարոյանն իր «Հանդուգն պատանին ճոճաձողի վրա թռչելիս» պատմվածքով և պատմվածքների նույնանուն ժողովածուով միանգամից հայտնի դարձավ և ամերիկյան գրականության մեջ նվաճեց իր ուրույն տեղը:

«Իմ անունը Արամ է» ժողովածուն Սարոյանի համար ունի գեղագիտական-փիլիսոփայական մեկ անչափ էական նշանակություն՝ նաև

⁴ Հ. Արզումանյան, Ազգային բնավորությունը Վիլյամ Սարոյանի գեղարվեստական համակարգում, Եր., 1997, էջ 2:

⁵ Ա. Նալչաջյան, Էթնիկական մանկավարժություն, Եր., «Զանգակ-97», 2003, էջ 42:

գուտ ազգային-հայկական կտրվածքով»⁶: Մեր աչքի առաջ հայ միջավայրն է, հայ փոքրիկ Արամը՝ իր ընկալումներով, հույսերով ու երազներով, նրա զարմիկները, պապը, քեռին, հայրը, մայրը, տատը: Մի առիթով Վ. Սարոյանը խոստովանել է. «Արամը՝ Ֆրեզնոյում ապրող այդ մանչուկը, ես եմ»:

Օտար միջավայրում ուժացման դեմ Վ.Սարոյանի պայքարի եղանակը երեխայի կերպարի միջոցով այդ միջավայրի մանր ու խղճուկ կողմերը պատկերելն էր, որոնք խորքային են և մղում են որոնելու, վերստեղծելու նոր աշխարհ, վերաձևելու ապրելու նոր բանաձև, միևնույն ժամանակ հավատարիմ մնալու հումանիզմին ու բարոյախոսությանը: Այս ամենը լավագույնս արտահայտված է Վ. Սարոյանի «Նարինջները» պատմվածքում, որտեղ պատկերված է փոքրիկ տղայի՝ Լյուկի չարքաշ կյանքը. նա պետք է ամենախոշոր նարինջները վաճառելու նպատակով ձեռքին բռնած՝ կանգներ փողոցի անկյունում, և երբ ավտոմեքենա անցներ, ժպտար ու մեկներ նարինջները: Լյուկը ամբողջ աշխարհում միայնակ էր, չուներ «ո՛չ հայր, ո՛չ մայր, ո՛չ մեկը, որ սիրի քեզ»: Պատմվածքում ընդգծվում է անտարբեր միջավայրը, որտեղ Լյուկի կերպարի միջոցով ուղղակիորեն արտացոլված է մեծ ու թախծոտ աչքերով Վ. Սարոյանի դժվար մանկությունը: Այստեղ արտացոլված են կենսագրական հանգամանքներ. երեք տարեկան հասակում երեխան որբացավ, կորցրեց հորը, իսկ մայրը, կարիքից ելնելով, ստիպված եղավ երեխաներին ուղարկել Օբլենոյի «Ֆրեդ Ֆինձի» մանկատուն: Վ. Սարոյանը «1926-ին արդեն Սան Ֆրանցիսկոյում էր. այստեղ թե Ֆրեզնոյում նույն ցավն էր՝ թերթ էր ծախում, հեռագիր հասցնում, ինչպես ժամանակին ծննդավայրում, ուր նարինջ էր հավաքում, խաղողի այգիներում աշխատում՝ ժամը 30 սենթ վճարով»⁷: Գոյի հոլովոյթում ձևավորվում է ապրելու փիլիսոփայությունը. եթե դու հեռու ես ծնողներից, թևածում ես օտար ասիերում, ապրելու միջոց չունես, ապա ի՞նչ է մնում անելու. միջավայրը թելադրում է գոյատևման իր պայմանները. «Մենք Ամերիկայում ենք, ոչ թե մի ուրիշ տեղ: Դու պետք է ավելի շատ մարդկանց հանդիպես, աշխատես հաճելի լինել նրանց»⁸:

Ահա օտար միջավայրի նկարագիրը և կյանքի իմաստի խոհափիլիսոփայական մեկնաբանումը՝ երեխայի պատկերացմամբ. «Ի՞նչ միտք ունի ապրելը, երբ շուրջդ ամեն ինչ այդքան զգվելի է...: Ի՞նչ միտք ունի

⁶ Հ.Արզումանյան, Ազգային բնավորությունը Վիլյամ Սարոյանի գեղարվեստական համակարգում, էջ 34:

⁷ Մ.Դանիելյան, Միջուկի տրոհումը: Սփյուռքահայ գրականության պատմություն, Եր., 2011, էջ 260:

⁸ Վ.Սարոյան, Ընտիր երկեր 4 հատորով, Եր., հ. 1, 1986, էջ 55:

դպրոց գնալ, թվաբանություն սովորել, ուսանավոր կարդալ, բաղրիջան ու ամեն տեսակ անպետք բաներ նկարել»⁹: Թվում է՝ սրանով ամեն ինչ սահմանափակվում է, բայց շարունակվում է հյուսվել տրտմաշունչ, հուսահատ խոհը. «Ի՞նչ միտք ունի նստել ցուրտ սենյակում, մինչև քնելու ժամանակը գա, հետո անկողին մտնել...արտասվելով քնել ու արթնանալ և տեսնել մռայլ երկինքը ու դողդողալ ցրտից: Դողդողալով դպրոց գնալ ու նախաճաշին հացի փոխարեն նարինջ ուտել»¹⁰:

Անցորդները, որոնք ծամածռում են իրենց դեմքը, անտարբեր են թե՛ նարինջների, թե՛ նրա ժպիտի, թե՛ արցունքների նկատմամբ: Լյուկի ժպիտի միջից ծամածռվում է անարդար աշխարհը, իրական և ցանկալի աշխարհների միջև տրոհվում է հերոսի գիտակցությունը, և նրա ինքնությունը քայլերի անհաջողությունն ուղեկցվում է իր անլիարժեքության զգացողությամբ. «Ի՞նչ միտք ունի ցավեցնելու չափ մկանները լարել, ինչ է թե կան աշխարհում հարուստ մարդիկ և կան չքավորներ, և հարուստները ուտում են ու ծիծաղում, իսկ չքավորները ուտելու բան չունեն...»¹¹: Սա է իրական կյանքը օտար միջավայրում, որտեղ շուրջը ամեն ինչ սև է, դատարկ...Եվ գալու է մի պահ, երբ աշխարհը կարող է փլվել, խավարել, ի վերջո աշխարհի վերջը գալ: Լյուկի բախումը ներքին և արտաքին աշխարհներին նրա վերջնական սպառումն էր և միաժամանակ նրա գոյության անհրաժեշտության հիմնավորումը:

Վ. Սարոյանին կարելի է գտնել իր բոլոր գործերում, բոլոր կերպարների մեջ, որոնք նրա և միջավայրի փոխհարաբերությունների յուրահատուկ դրսևորումներ են՝ կեցության իմաստավորման տարբեր նրբերանգներով: Մի առիթով նա նույնիսկ ասել է. «Այստեղ՝ Երևանում, ինձ հարցրին. «Իմ սիրտը լեռներում է» պիեսի հերոսներն ունեն՞ նախատիպեր: Նախատիպն այստեղ մեկն է՝ ես ինքս: Ես և՛ Ջոնին եմ, և՛ Մեք-Գրեգորը: Ես տատիկն եմ, ես նպարավաճառի դուստրն եմ...»:

Ամերիկյան միջավայրում երեխան՝ որպես իրականության հետաքրքրությունների կենտրոնաձիգ օբյեկտ, առանցքային տեղ է զբաղեցնում Վ. Սարոյանի «Իմ սիրտը լեռներում է» դրամայում, որտեղ տեսնում ենք իննամյա Ջոնիին՝ շարժուն ու ճարպիկ, աշխարհից վերացած, սուզված բարձր ու նվիրական երազների մեջ: Նա հոր՝ բանաստեղծ Բեն Ալեքսանդրի հետ ապրում է Կալիֆոռնիայում, որտեղ «դժգույն ամայությունն ու կարմիր երկինք էր. ահա ամբողջը»: Սոցիալական

⁹ Նույն տեղում, էջ 56:

¹⁰ Նույն տեղում, էջ 56:

¹¹ Նույն տեղում, էջ 58:

վատթար պայմաններ, երբ «մի պենս էլ չունես», պարտք ես նպարավաճառին մեծ գումարներ ու անգամ տանիք չունես, երեխայիդ օգտագործում ես որպես «գործիք»՝ նորանոր պարտքեր կուտակելու համար, որպեսզի կարողանաս գոյությունդ քարշ տալ, մի կերպ գոյատևել: Ջոնին իր փայլուն մտքի շնորհիվ հեշտությամբ կարողանում էր մարդկանց վրա հոգեբանորեն ազդել. այդպես էր նա ապահովում իր և հոր սնունդն առնվազն երկու-երեք օր: Ջոնիի շուրթերից Վ. Սարոյանի անգուգական մեկնությամբ հնչում է հավերժական առեղծված-նախադասությունը. «Ես ոչ մեկի անունը չեմ տալիս, բայց ինչ-որ տեղ մի բան սխալ է»¹²: Անտարակույս, դրամայի նյութն իր երազային մտապատկերներում ամերիկյան բարքերին անհաղորդ հայկական միջավայրն է՝ հեռու-հեռավոր լեռների մշուշապատ, խորհրդանշական խորհուրդներով, որոնք ոչ մի կապ չունեն ներկա գորշ, անհրապույր իրականության հետ: Ջոնիի՝ հայրենի բնաշխարհը ներքին տեսողությամբ ու գենետիկ հիշողությամբ վերապրող մանկան ընկալումներում առկա է արդեն իսկ ձևավորված մարդը՝ միջավայրին հարմարվելու, իր գոյիմաստի բանաձևը որոնելու, այդ միջավայրում կայանալու կայուն դրդապատճառներով ու կամքով:

Վ. Սարոյանի ստեղծագործություններում երեխաներն ինքնաբացահայտվում են արտաքին աշխարհի հետ հարաբերություններում: Այս համապատկերում առանձնահատուկ է «Մարդկային կատակերգություն» վեպը, որտեղ Վ. Սարոյանը ներկայացնում է տասնչորսամյա Հոմեր Մաքուլիի դժվարին կյանքը, վիշտը, հիասթափությունը՝ իր ամենադաժան դրսևորումներով: Հոմերի ուսերին էր ընկած ընտանիքը պահելու հոգսը. նա էր այժմ ընտանիքի տղամարդը և արժանապատվորեն էր կրում այդ կոչումը: Վ. Սարոյանը հուզազգայական նրբերանգներով է կառուցել երեխայի աստիճանական զարգացող կերպարը. հեռագրային գրասենյակում աշխատանքի անցնելով, դառնալով «մահվան լուր բերող» Հոմերը հասունանում է. փոխվում է նրա աշխարհայացքը, նա հասկանում է, որ չարիքը ոչ թե վերացական երևույթ է, այլ ավելի քան ներկա է մարդկանց կյանքում: Նա ստիպված է լինում բախվել իրական կյանքի դժվարություններին, մարտահրավերներին, կյանքի չարիքներից մեկին՝ պատե՛րազմին, և միաժամանակ չկորցնել մարդկային բարձր արժեքները՝ ամփոփված բարության ու սիրո համամարդկային պատվիրաններում: Հոմերն անասելի ցավ էր ապրում, երբ ռազմաճակատից գույժ էր ստանում և ստիպված էր այն հաղորդել հարազատներին: Այդպիսի մի դիպվածով վշտահար իսպանուհին լացակումած գրկեց Հոմերին ու որդի անվանեց...

¹² Վ. Սարոյան, Ընտիր երկեր 4 հատորով, Եր., հ. 2, 1987, էջ 42:

Հոմերը լացեց (նա գրեթե չէր լացում), գիտակցեց իր համար անիմանալին, անհասկանալին, իսկ մայրը դա այսպես բացատրեց. «Մենությունն ու թախիծը, որ դու զգում ես, այն պատճառով է, որ այլևս երեխա չես...»¹³: Վ. Սարոյան մարդու և գրողի համար «ցավն» ու «մանուկը» ճշմարիտ եղբայրներ են... Այնուհանդերձ միջավայրը կոփեց երեխային, նրա մեջ սերմանեց լավատեսություն, ձևավորեց ուրիշի ցավին հաղորդակցվելու, ապրումակցելու որակներ, որոնք բնորոշ են սարոյանական լավատեսությանը:

Վ. Սարոյանի՝ հայության դրոշմը կրող արձակույթ մշտապես ներկա էր անդադար խմորվող գաղթականության թեմատիկան. հայ ընտանիքի զավակները, որոնք ծնվել էին Ամերիկայի Միացյալ Նահանգներում, ընդունում էին ամերիկյան ավանդույթներն ու գրամշակութային նոր հարաբերությունները, իսկ կենցաղում պահպանում էին հայկական ակտիվ շունչը՝ խառնված օտար միջավայրին... Եվ հենց այդ միջավայրում էլ աշխարհի գալով ու ապրելով՝ ինքնաբերաբար հարմարվում էին՝ երբեմն ցավով նահանջելով սեփական արմատների ճանաչողության ազնիվ ձգտումներից: Ասվածի վառ ապացույցը «Կրթված նպարավաճառը լողորդ երեք տղայի առջև» խորագիրը կրող պատմվածքն է, որտեղ Վ. Սարոյանը պատկերում է երկու հայ տղաների՝ Արամ Ղարօլյանյանի և նրա զարմիկ Մուրադի կենսաձևը օտար միջավայրում: Նրանք նպարավաճառի այն հարցին՝ «Դուք ա՞յս աշխարհից եք, ի՞նչ պտուղ ու ի՞նչ արմատ եք»¹⁴, պատասխանում են՝ «բնիկ ենք, Կալիֆոռնիայից ենք»: Անշուշտ, սա պայմանավորված է Վ. Սարոյանի հեղինակի անձնական փորձություններով, տառապագին, դառը, ցավոտ, օտար միջավայրում առավել չօտարվելու փորձառությամբ, գոյատևման բնագոյային ներքին դիմադրողականությամբ:

«Գյուղացին» պատմվածքում Վ. Սարոյանը կերտել է տարօրինակ ու թախծոտ հայացք ունեցող Սարգիս Խաչատուրյանի կերպարը (երեսուն տարեկան չկար). իր հայրենի երկրի տաքուկ կրծքից պոկվելով՝ նա մենակ եկել էր Ամերիկա: Ըստ էության հեղինակն այս պատմվածքում ներկայացնում է այն երեխայի վաղվա օրը, որը չի կարողանում հարմարվել սոցիալական նոր միջավայրի զարգացումներին: Ճիշտ է, ժամանակի ընթացքում սարոյանական հերոսի կյանքում դրական շրջադարձներ եղան. նա ամուսնացավ, ունեցավ երեխաներ, դարձավ այգեգործ, կառուցեց նոր տուն, ավագ տղան ավարտեց միջնակարգ դպրոցն ու հետո ամուսնացավ, ավելին՝ մեր հերոսի աչքի առաջ ինչեր փոխվեցին կյանքում ու

¹³ Վ. Սարոյան, Ընտիր երկեր 4 հատորով, հ. 1, էջ 334:

¹⁴ Վ. Սարոյան, Ընտիր երկեր 4 հատորով, հ. 1, էջ 285:

աշխարհում՝ «...փառավոր դար էր, փառավոր ժամանակներ»¹⁵: Միջավայրը կերտեց պատմվածքի հերոսին, հարմարեցրեց կյանքի օրենքներին, բայց նա տխուր էր, «Ամերիկյան սրտովը չէր», կողքին մտերիմ ընկեր, ազգակից չունեւ. ապրելով օտար հողում՝ նա իրեն դժբախտ էր համարում:

Վ. Սարոյանի պատմվածքներում խորհրդանշական իմաստ ունեն Ղարօղլանյանների ազնվությունը, իմաստությունը, հային բնորոշ մարդկային ու ազգային հատկանիշները, խենթությունը, որոնք ոչ միայն ցույց են տալիս հայ գրականության հետ Վ. Սարոյանի ստեղծագործական աշխարհի աղերսները, այլև ընդգծում են հոգևոր հարազատությունը հայ ժողովրդական «Սասունցի Դավիթ» էպոսին, էպիկական կերպարներին: Ըստ էության Ղարօղլանյանները՝ որպես էթնոինքնության խորհրդանիշ, խտացնում են էթնիկ հիշողությունը, օտար միջավայրում ակունքներին հարազատ մնալու հոգետրամաբանական և հուզական խարիսխը, վեմը: «Իմ անունը Արամ է» շարքում Ղարօղլանյանների գերդաստանի ծուռ անդամների խենթությունների պակաս չկա. մեծ թե փոքր, տարեց թե կրտսեր անմիջական են, հայկական, գունեղ, տպավորիչ, հուզական:

Վ. Սարոյանի ստեղծագործություններում մանկահասակ երեխաների հոգում մշտապես բախվել են կորած եզերքի, բնապատմական հայրենիքի հիշողությունն ու ամերիկյան միջավայրը, և այդ պայքարում ժամանակի հոլովությամբ մշտապես հաղթել են հայկականությունն ու հարազատությունը էթնիկ ակունքներին՝ լավատեսություն, կայունություն, գոյատևման կամք, հույս հաղորդելով օտար միջավայրում դեգերումներով, ոգորումներով, որոնումներով լեցուն մի ամբողջ սերնդի կեցության փիլիսոփայությանը:

Գրեթա Հակոբյան, Աննա Կոստանյան
Երեխայի և սոցիալական միջավայրի փոխհարաբերությունների
դրսևորումը

Վիլյամ Սարոյանի ստեղծագործություններում
Ամփոփում

Երեխայի զարգացման կենսամիջավայրը ներառում է ֆիզիկական, մշակութային, սոցիալական, առարկայական-տարածական բաղադրիչները, հոգեբանամանկավարժական, նյութատեխնիկական, առողջագիտական, էկոլոգիական, տեղեկատվական, գեղագիտական պայմանները, որոնք ապահովում են նրա բնականոն կենսագործունեությունը: Միջավայրն այն պայմանների ամբողջությունն է, որոնք շրջապատում են մարդուն և

¹⁵ Նույն տեղում, էջ 146:

փոխազդում են նրա հետ: Սոցիալ-մշակութային միջավայրի հետ անձի փոխհարաբերություններն արտացոլում են նրա կապն այդ միջավայրի բաղադրիչների հետ, որում դրսևորվում են էթնոմշակութային, հոգևոր և բարոյական հատկանիշները: Միջավայրը ձևավորում է անձի աշխարհայացքը, նպաստում նրա համակողմանի զարգացմանը:

Հոգվածը նվիրված է Վիլյամ Սարոյանի ստեղծագործություններում երեխայի և սոցիալական միջավայրի փոխհարաբերությունների ուսումնասիրությանը: Բնութագրված են ամերիկյան միջավայրում հայտնված հայ տարագիր ընտանիքների հարաբերություններն օտար բարքերին: Վերլուծված են գաղթականության թեմատիկան, երեխաների դժվարին կյանքը, իրենց պատմական արմատներին կառչած և ամերիկյան բարքերին դժվարությամբ հարմարվող հայության բեկորների զգացումները, բնապատմական հայրենիքին հոգու հիշողությամբ կապված երեխաների հուզական ապրումները:

Հոգվածում ներկայացված են էթնիկ ինքնության, գոյատևման, օտար միջավայրում հարմարման, ազգային բնավորության ու ավանդույթների պահպանման փիլիսոփայական իմաստավորման հարցերը: Ընդգծված են ամերիկյան միջավայրի սոցիալ-տնտեսական և հոգեբանական բաղադրիչները: Արտացոլված են սոցիալական հաղորդակցման տարրերը, ազգային մենթալիտետի և հոգևոր արժեքների առանձնահատկությունները, որոնք ձևավորում են տարագիր հայության հուզական-հոգեբանական ապրումները և մշտաբերուն պահում պատմական հայրենիքի հիշողությունը: Վիլյամ Սարոյանի ստեղծագործություններում հերոսների հոգեկան աշխարհը համադրվում է հասարակական կյանքին և մեծ մասամբ արտացոլում է հեղինակի կենսագրական փաստերը:

Грета Акопян, Анна Костянян

**Проявление взаимоотношений ребенка и социальной среды
в произведениях Уильяма Сарояна**

Резюме

Жизненная среда развития ребёнка включает физические, культурные, социальные, предметно-пространственные компоненты, а также психологические, материально-технические, валеологические, экологические, информационные, эстетические условия, обеспечивающие его нормальную жизнедеятельность.

Среда-совокупность условий, окружающих человека и взаимодействующих с ним. Взаимоотношения личности со социально-

культурной средой трактуется как его связь с компонентами среды, в котором выражаются этнокультурные, духовные и моральные качества. Среда формирует мировоззрение индивида, способствует всестороннему развитию.

Статья посвящена изучению произведений Уильяма Сарояна в контексте проявления взаимоотношений ребенка и окружающей социальной среды. Характеризованы отношения армянских эмигрантских семей к иноземным нравам в американской среде. Анализированы тема иммиграции, сложная жизнь детей, чувств армян, цепляющихся за свои исторические корни, трудом приспосабливающихся к американским нравам, а также эмоциональные переживания детей, связанные с духовной памятью к исторической родине.

В статье представлены вопросы этнической идентичности, философского осмысления выживания, приспособления в среде, а также сохранения национального характера и традиции. Акцентируются социально-экономические и психологические составляющие американской среды. Отражены элементы социокоммуникации, особенности национальной ментальности и духовных ценностей, формирующие эмоционально-психологические чувства эмигрантов и сохраняют память об исторической родине. Духовный мир героев произведений Уильяма Сарояна сочетается с общественной жизнью и во многом отражает биографические факты автора.

Greta Hakobyan, Anna Kostanyan

**Manifestation of the relationships between a child and the social
environment**

in William Saroyan's works

Summary

Child development environment includes physical, cultural, social, material-spatial components, psycho-pedagogical, logistical, health, ecological, informational, aesthetic conditions, which ensure its normal biological activity. The environment is the set of conditions that surround a person and interact with him. A person's relationship with the socio-cultural environment is interpreted as his relationship with the components of the environment, in which the ethno-cultural and moral features are expressed. The environment shapes a person's worldview, contributes to his comprehensive development.

The article examines interactions between a child and the environment in William Saroyan's works. It also describes the attitude of Armenian immigrant families to foreign customs. The article further analyses the topic of immigration,

children's hard life, the Armenians who cling to their historical roots and can hardly get accustomed to the American lifestyle as well as the emotions of the children who are still in touch with their homeland left behind with a spiritual memory.

The article presents the issues of ethnic identity, survival, adaptation to the environment, national character and philosophical understanding of traditions. The socio-economic and psychological components of the environment are emphasized, are reflected the elements of social communication, the peculiarities of the caring values of the national mentality, which shape the emotional-psychological feelings of the deported Armenians, the memory of the historical homeland.

In William Saroyan's works, the mental world of the heroes is compared to public life, largely reflecting the author's biographical facts.

Խմբագրություն է ուղարկվել 07.04.2022թ.

Հանձնարարվել է գրախոսության 20.04.2022թ.

Տպագրության է հանձնարարվել 07.06.2022թ.